

امکان‌سنجی بهره‌مندی از تجارب خانه‌های سنتی دزفول برای رعایت حریم سمعی بصری در واحدهای مسکونی معاصر
فاطمه جمشیدی نظر^۱، عبدالله جاسمی^۲، محمدعلی کاظم زاده رائف^۳، صبا میردریکوندی^۴
صص ۲۲-۴۸

امکان‌سنجی بهره‌مندی از تجارب خانه‌های سنتی دزفول برای رعایت حریم سمعی بصری در واحدهای مسکونی معاصر

فاطمه جمشیدی نظر^۱، عبدالله جاسمی^۲، محمدعلی کاظم زاده رائف^۳، صبا میردریکوندی^۴

۱- دانشجوی کارشناسی معماری مؤسسه آموزش عالی جهاد دانشگاهی خوزستان، ایران.
jamshidi9195@gmail.com

۲- دانشجوی کارشناسی معماری مؤسسه آموزش عالی جهاد دانشگاهی خوزستان، ایران.
jasemiabdullah@gmail.com

۳- عضو هیأت علمی گروه آموزشی مهندسی معماری مؤسسه آموزش عالی جهاد دانشگاهی خوزستان، ایران.

۴- مدرس مدعو گروه آموزشی مهندسی معماری مؤسسه آموزش عالی جهاد دانشگاهی خوزستان، ایران.

چکیده

رعایت حریم به عنوان یکی از مهم‌ترین معیارهای طراحی و احداث خانه‌های ایرانی، جهت تأمین آسایش و آرامش ساکنین قلمداد می‌شود. دزفول از دیرباز، شهری با مردمی مذهبی و پایبند به اصول اسلامی بوده است. که اصول و مبانی محرمیت، از خصوصیات مهم خانه‌های این شهر است. معماران در خانه‌های سنتی دزفول با ایجاد سلسله مراتب حرکتی، ایجاد فضاهایی برای عدم دسترسی مستقیم به فضاها و ساخت اتاق‌ها با رعایت قلمرو محرم بودن، سعی در ایجاد محرمیت داشتند. مسکن معاصر ایرانی غالباً با عنایت به تأثیرپذیری از الگوهای صوری معماری غرب، در مقایسه با خانه سنتی، دچار نوعی بی‌هویتی شده و محرمیت معماری سنتی در آن مورد غفلت واقع شده است. با احیاء، کاربرد و به‌روزرسانی الگوهای کالبدی معماری سنتی از مله تفکیک عرصه‌های عمومی و خصوصی، کنترل اشراف به فضای ورودی و فضای خصوصی خانه با ایجاد فضای واسطه، جدا سازی کاربری بمنظور کنترل اصوات مزاحم و تجمیع فضاهای ساکت در یک سو و فضاهای دیگر در سوی دیگر، می‌توان بسیاری از کیفیات محیط زندگی را در مسکن معاصر ارتقاء داد. در این پژوهش سعی شده است ضمن بازشناسی اصول کالبدی معماری خانه سنتی و مسکن معاصر در ایران، خصوصیات معماری خانه‌های سنتی با تأکید بر اصل محرمیت بررسی شده و قابلیت الگودهی آن برای بازتعریف حریم در معماری مسکن معاصر مورد تحلیل قرار گیرد. در این مقاله از روش تحقیقی توصیفی تحلیلی بهره‌گرفته شده که با جمع‌آوری اطلاعات از طریق بررسی کتابخانه‌های تخصصی و عمومی و نشریه‌های مرتبط با موضوع انجام شده است.

واژگان کلیدی: خانه‌های سنتی دزفول، حریم سمعی، حریم بصری، معماری مسکن، معماری معاصر ایران

مسکن به عنوان شاخص ترین مکان در زندگی هر فرد شناخته می شود. شکل گیری آن در دوران مختلف تاریخ - از زمانی که انسان در جنگل می زیسته تا غارنشینی و ابزارسازی - براساس نیازهای او چه فیزیکی و چه احساسی استوار بوده است. بیش ترین حضور انسان در خانه است، و خانه باید پاسخگوی نیاز انسان باشد. با یک ارزیابی ساده می توان دریافت که در فرهنگ معماری ایرانی، ارزش واقعی به جوهر و هسته باطنی آن، داده شده است و پوسته ظاهری، صرفاً پوششی مجازی است که از حقیقتی محافظت می کند و فضای درونی و سربسته آن، تعیین کننده جوهر و هستی راستین بنا است که قابل قیاس با وجوهات فضای بیرونی نیست. محققان معتقدند، خانه بیش از آنکه ساختاری کالبدی باشد، نهادی است با عملکردی چند بعدی متأثر از اجتماع، فرهنگ، آیین مذهبی، اقتصاد و اوضاع محیطی؛ و از آنجا که ساخت خانه خود امری فرهنگی است، شکل و سازمان آن نیز متأثر از فرهنگی است که خانه محصول آن است. رفتار اجتماعی به طور مستقیم با رفتار محیطی و فرهنگ محیط بستگی دارد. رفتار انسان می تواند میزان حریمیت مورد نیاز در زندگی روزانه را تعیین کند. مراد از حریمیت در فضای معماری و شهرسازی، کالبد دادن به فضا، به گونه ای است که دارای حریم از دو جنبه کالبدی و معنایی باشد. حریم داشتن در حوزه کالبد فضایی، بیش تر متمرکز بر اصولی است که امنیت فضا را شکل خواهند داد و در حیطه معنایی، ویژگی هایی دارد که حرمت و ارزش را برای فضای معماری به ارمغان می آورد، به گونه ای که فرد در آن به آرامش برسد. در واقع، فضایی را می توان محرم دانست که از نظر کالبدی برای استفاده کننده دارای حریم، مصونیت و امنیت بوده و کیفیات فضایی آن به گونه ای باشد که آرامش و آسایش فرد را تأمین نماید. در طراحی کردن فضای داخلی خانه، نیازهای روانشناسانه و نگرانی های ساکنین اهمیت پیدا می کند. حریمیت بصری، حریمیت صوتی و معیارهای زیباشناسانه مورد توجه قرار می گیرند. (مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۰ و ۸۱) یکی از اصول معماری ایرانی "درونگرایی" است. معماری سنتی با آگاهی از تمامی نقطه نظرات اسلام درباره خانه تلاش می کرد تا آن را به عنوان مکانی امن، حریم و حرم کند و آسایش را در آن سکون نماید. (عبدالحمید حسینی، ۱۳۹۷: ۶) امروز با شروع انقلاب دیجیتال موج عظیمی از تحول جریان یافته است که در مسیر خود خانه و مسکن انسان ها را نیز دچار تغییر و دگرگونی می کند. (علی الحسابی، کرانی، ۱۳۹۱: ۱) مسکن معاصر ایرانی در مقایسه با مسکن سنتی به لحاظ نوع و تعداد ریزفضاها تنوع چندانی ندارد. اما با وجود افت کمی ریزفضاهای مسکن معاصر ایرانی، مکان یابی بسیاری از همین ریزفضاهای معدود نیز به درستی انجام نمی شود. و غالباً به لحاظ عملکردی، تعارضاتی میان آن ها بروز می یابد. (منان رئیسی، ۱۳۹۵: ۱۲۳) با احیاء و استفاده از رویکردهای معماری گذشته، می توان بسیاری از کیفیات محیط زندگی را در مساکن امروزی ترقی داد. از این رو، با توجه به همخوانی رویه های تأثیرگذار و کیفیات فضایی - که به سبب توجه به حریمیت و درون گرایی ایجاد می شده است - الگوهایی به دست می آید. (مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۹)

سوالات تحقیق:

۱. حریم در معماری خانه های سنتی دزفول چگونه تعریف شده است؟
۲. چگونه می توان از اصول و مبانی حریم در معماری خانه سنتی دزفول برای ایجاد الگوهایی بمنظور کاهش آلودگی صوتی و اشرافیت بصری در واحد های مسکونی معاصر ایران بهره مند گردید؟

امکان سنجی بهره مندی از تجارب خانه های سنتی دزفول برای رعایت حریم سمعی بصری در واحدهای مسکونی معاصر
فاطمه جمشیدی نظر، عبدالله جاسمی، محمدعلی کاظم زاده رائف، صبا میردربیکوندی
صص ۳۲-۴۸

امکان‌سنجی بهره‌مندی از تجارب خانه‌های سنتی دزفول برای رعایت حریم سمعی بصری در واحدهای مسکونی معاصر
فاطمه جمشیدی نظر، عبدالله جاسمی، محمدعلی کاظم زاده رائف، صبا میردزیکوندی
صص ۲۲-۴۸

۱-۱- پیشینه پژوهش

طبق بررسی نگارندگان، تاکنون پژوهش‌های مشابهی که دقیقاً متمرکز بر مسأله این پژوهش (بهره‌مندی از تجارب خانه‌های سنتی دزفول برای رعایت حریم سمعی بصری در واحدهای مسکونی معاصر) باشد انجام نشده است. در مقالاتی مانند: نگرشی به نمود حریم خصوصی عناصر معماری در خانه‌های سنتی ایران (کاظم زاده رائف و میردزیکوندی، ۱۳۹۹)، محرمیت در معماری خانه‌های دزفول (مؤمنی، عطاریان، دیده بان، وصال، ۱۳۹۶)، معماری از دیدگاه محرمیت در مسکن معاصر ایران (ریش سفید نوش آبادی، سجاد و هاشم پور، پریسا، ۱۳۹۴)، رعایت اصل حریم در طراحی مسکن معاصر (ملکی، قدس نبوی، سروری، ۱۳۹۷) و مقایسه حریم خصوصی در مسکن سنتی و معاصر ایران (دری، صارمی، جباران، ۱۳۹۳)، مطالبی از چگونگی حریم در خانه‌های سنتی ایران منجمله شهر دزفول و مسکن معاصر مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است.

۲- از خانه سنتی تا مسکن معاصر در ایران

در گذر از معماری سنتی به معماری معاصر بایستی بینیم که میراث معماری سنتی، چه ارزش‌هایی را از دست داده و چه نیروهای دیگری به غیر از دانش بومی، طبیعت‌گرایی و صرفه‌جویی در انرژی، بر شکل‌گیری خانه‌های معاصر، تأثیر داشته است. عوامل معین‌کننده سازمان فضایی خانه به عوامل پایدار و عوامل متغیر تقسیم می‌گردند. ساختمان‌های مسکونی مطابق سنت و عرف، حول فضای داخلی شکل و یا اصطلاحاً درونگرا هستند. به نظر می‌رسد که این حالت اساساً حاصل تأثیر اقلیم، موقعیت و منطقه نمی‌باشد، بلکه حاصل عوامل اجتماعی و فرهنگی است که هم در شهر و هم در روستا می‌توان به چنین نمونه‌هایی برخورد کرد. شناخت معماری خانه‌های تاریخی و آگاهی از فرآیند شکل‌گیری، بخشی از چارچوب طراحی را برای معماران فراهم می‌کند، این شناخت زمینه ارزیابی ساخت و سازها و طراحی واحدهای مسکونی معاصر را فراهم سازد. (عبدالحسینی، ۱۳۹۶: ۱) بررسی معماری معاصر ایران نشان دهنده آن است که با وجود تنوع آثار خلق شده، اصول کلی و الگوها تنوع زیادی ندارند و تکامل معماری ایران تنها با ارتقاء عوامل یاد شده و نه تغییر و جایگزینی آن بلکه با نوآوری صورت می‌پذیرد. (شاپان و معمار دزفولی، ۱۳۹۳: ۱۵)

۲-۱- معماری خانه‌های سنتی ایران

اصول معنوی حاکم بر معماری سنتی ایران، ریشه‌های عمیقی در فرهنگ و اندیشه‌های این مرز و بوم دارند. که در این میان اصول و جهان بینی اسلامی، تأثیرات غیرقابل کتمان در هویت و شکل دهی به آن داشته است. (پوسته‌گرو همکاران، ۱۳۹۶: ۵۲) در دوره سنتی، خانه محل سکونت خانواده است که همان گونه که روابط خویشاوندی استوار و اساس امور اجتماعی است. خانه‌ها ضمن پاسخگویی به نیازهای اقلیمی، فرهنگی، مذهبی، اصول زیبایی در آن نهفته و تشکیل پلان خانه مسکونی، ترکیب فضاهای جز، مصالح بکار رفته رنگ‌ها و تزئینات از جزء به کل در ارتباط سنجیده‌ای مورد استفاده قرار می‌گیرد، ظرافت، حضور طبیعت، اعتقادات و اندیشه صریح ابداع و خلاقیت همراه بوده که نشان از انسانی کردن فضا و طراحی بناهای مسکونی دارد. (زندلی محب، ۱۳۹۷: ۳) خانه‌های سنتی مهم‌ترین مکان برای نشان دادن سبک زندگی در گذشته هستند. عدم شناخت و درک به تدریج ساختار خانه‌ها را به سمت جایگزینی این ساختمان‌ها با ساختمان‌های معاصر هدایت می‌کند. (طاهری سرمد و همکاران، ۱۳۹۸: ۱)

۲-۱-۱- رعایت حریم در خانه های سنتی

از نظر واژگانی کلمه محرمیت از ریشه حریم حرمت است. خانه شخص و اطراف آنرا از تعرض دیگران حفظ می نماید. محرمیت را در فضای معماری می توان چنین توصیف کرد: کالبد دادن به فضا به گونه ای که دارای حریم کالبدی و معنایی باشد، حریم در حوزه کالبد فضایی بیشتر متمرکز بر اصولی که امنیت فضا را شکل و در حیطه معنایی ویژگی که حرمت را برای فضای معماری به ارمغان آورد که فرد در آن به آرامش برسد. فضایی را می توان فضای محرم دانست که از نظر کالبدی برای استفاده کننده دارای حریم و امنیت بوده و کیفیت فضایی آن به گونه ای که آرامش و آسایش فرد را تأمین نماید. (عبدالحسینی، ۱۳۹۷: ۶)

امکان سنجی بهره‌مندی از تجارب خانه‌های سنتی دزفول برای رعایت حریم سمعی بصری در واحدهای مسکونی معاصر
فاطمه جمشیدی نظر، عبدالله جاسمی، محمدعلی کاظم زاده رائف، صبا میردریکوندی
صص ۳۲-۴۸

نمودار شماره (۱) دلایل ایجاد حریم
(منبع: عبدالحسینی، ۱۳۹۷: ۶)
گردآوری: نگارندگان

مسکن به عنوان محل امن و آرامش خانواده بایستی به گونه ای مناسب از مشرف قرار گرفتن در امان بماند. مورد دیگری که در این رابطه مطرح است. ارتباطات صحیح فضاهای داخلی به گونه ای است که اولاً غریبه‌ها بر فضاهای داخلی تسلط نداشته باشند و ثانیاً قلمرو اعضای خانواده نیز به طریق مناسب از یکدیگر تفکیک شوند. (شمیرانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۴۷)

نمودار شماره (۲) حریم در کالبد خانه سنتی ایرانی (منبع: کاظم زاده رائف و میردریکوندی، ۱۳۹۹: ۴)

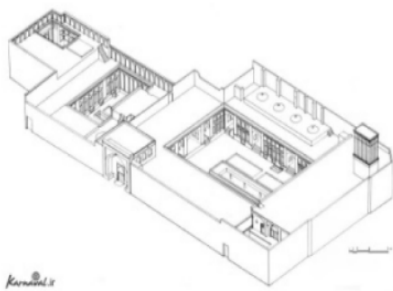
جدول شماره (۱) حریم خصوصی در کالبد خانه های سنتی ایران منبع: برگرفته از منابع: (ضرغامی و سادات ۱۳۹۵-شمیرانی و همکاران ۱۳۹۵) (تحلیل: کاظم زاده رائف و میردریکوندی، ۱۳۹۹: ۵)

حریم خصوصی										
حریم صوتی (سمعی)					حریم بصری					
پلان خانه			سایت خانه		پلان خانه			سایت خانه		
منطقه	منطقه	منطقه	طبقات	سقف ها	دیوارها	عرصه عمومی	عرصه خصوصی	ایوان و بالکن	در و پنجره ها	در ورودی
خدمات	زنان	مردان								

امکان‌سنجی بهره‌مندی از تجارب خانه‌های سنتی دزفول برای رعایت حریم سمعی بصری در واحدهای مسکونی معاصر، فاطمه جمشیدی نظر، عبدالله جاسمی، محمدعلی کاظم زاده رائف، صبا میردریگوندی
صص ۳۲-۴۸

۲-۱-۱-۱- نهی از اشراف و ایجاد مرکزیت

مصون بودن فضاهای داخلی خانه از اشراف و دید بیگانگان موضوعی است که آسایش خانواده بسیار به آن وابسته است. اگر خانه ای از دید دیگران مصون نباشد، دیگر محل آسایش و آرامش نیست. این موضوع هم در قالب استفاده از الگوی چیدمان مناسب فضا برای جلوگیری از مشرفیت نمود می‌یابد و هم در پرهیز از ساخت بناهایی با ارتفاع زیاد که موجب دید به ساختمان‌های اطراف می‌شود، قابل حصول است. با ساخت حیاط خانه (مرکزی) و انتخاب هندسه چهارگوش و منظم برای آن به عنوان تمثیلی از زمین و استقرار توده در اطراف آن جلوه‌ای از سیر ظاهر به باطن است. (پوسته‌گرو همکاران، ۱۳۹۶: ۵۵)

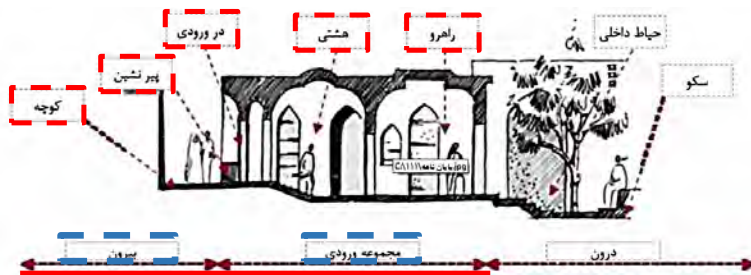

تصویر (۱) نهی از اشرافیت با مسدود کردن دید مستقیم به بنا

تصویر (۲) ایجاد مرکزیت با استقرار در مرکز خانه
(منبع: پوسته‌گرو و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۷ و ۵۸)

۲-۱-۱-۲- سلسه مراتب فضایی

اصل درون‌گرایی یکی از اصول معماری اسلامی است که در سامان دهی اندام‌های مختلف بنا به ویژه در خانه‌های سنتی، بسیار مورد توجه بوده است. (پیرنیا، ۱۳۸۳: ۳۵) وجود سلسه مراتب فضایی از جمله اصولی است که بیش‌ترین تأثیر را در شکل‌گیری محرمیت فضایی در ساختار معماری و شهرسازی سنتی ایران دارد. (وثیق و همکاران، ۱۳۸۸: ۵۶) در خانه سنتی ایرانی تفکیک فضاها به عمومی و خصوصی، تجلی کالبدی روابط بین عرصه‌های خصوصی و عمومی جامعه است. شکل ارتباط بین بخش عمومی و خصوصی خانه و مفاهیمی چون حریم خصوصی و کنترل فضا، به الگوهای رفتاری و فرهنگی و خانواده در آن دارد. صیانت از حریم (به ویژه حریم خصوصی زنان)، حفظ سلسه مراتب خصوصی است که خانه در آن عنصر مرکزی محسوب می‌شود. در خانه ایرانی فضای جلوخانه که عمومی‌ترین فضای آن محسوب می‌شود از طریق درب ورودی اصلی، هشتی و دالان به بخش‌های نیمه عمومی خانه مرتبط می‌شود. (بمانیان و همکاران، ۱۳۹۱: ۲ و ۷ و ۸)

تصویر شماره (۳) سلسه مراتب مجموعه ورودی خانه‌های سنتی ایران (منبع: نصرافهانی، ۱۳۹۵: ۱۲، تحلیل نگارندگان)

۲-۱-۲- اعتدال در تزئینات معماری خانه های سنتی

تزئینات در هنر و معماری ایران به عنوان ابزاری جهت انتقال مفاهیم و برقراری ارتباطات انسانی از دیرباز جایگاهی ویژه داشت. (سرگزی، ۱۳۹۲: ۱) استفاده از انواع تزئینات آجرکاری، گچبری، کاشیکاری، حجاری، آینه کاری و نقاشی در تمام ادوار اسلامی رواج داشته و در هر دوره ای با امکانات آن روزگاران پیشرفت کرده است. استفاده از تزئینات در خانه های ایرانی علاوه بر جنبه تزئینی و زیبایی، از حیث مسائل حفاظتی و عایق حرارتی و برودتی مورد استفاده بوده است. و همچنین مسائل حفاظتی، وجود تزئینات در خانه های ایرانی که محلی برای کسب آرامش جسم و جان بوده، نقش کاتالیزور است. (ابراهیمی، ۱۳۸۹: ۲) تزئینات هیچ گونه معنای ذهنی و بعد فرهنگی ندارند و صرفاً برای آراستن و حفظ بصری اند. چگونگی تعاملات آثار فوق با عوامل و کیفیات بصری محیط، معماری و مخاطب، مورد توجه است. (کفشچیان مقدم و همکاران، ۱۳۹۲: ۵۹)

امکان سنجی بهره‌مندی از تجارب خانه‌های سنتی دزفول برای رعایت حریم سمعی بصری در واحدهای مسکونی معاصر
فاطمه جمشیدی نظر، عبدالله جاسمی،
محمدعلی کاظم زاده رائف، صبا میردريکوندي
صص ۳۲-۴۸

تصاویر از راست به چپ:
شماره (۴) گره چینی، شماره (۵) آجرکاری،
شماره (۶) گچبری طاق مقرنس
منبع: جاسمی و کاظم زاده رائف و
میردريکوندي، ۱۳۹۹: ۱۴ و ۱۵ و ۱۶

۲-۲- معماری مسکن معاصر در ایران

تاریخ معاصر ایران و به تبع آن، معماری معاصر ایران را می‌توان از زمان‌های مختلف شروع کرد که با شکل‌گیری دوره قاجار که مصادف با نوگرایی اروپایی است. (بانی مسعود، ۱۳۹۰: ۲۲۸) از اواسط عصر قاجاریه، تحولی بنیادین در معماری ایران صورت گرفت؛ بدین نحو که منبع الهام، ساختار ایده‌های طراحی و شکل معماری و در پی آن، مصالح و شیوه اجرای ساختمان به سمت جهان غرب گرایش پیدا کرد و معماری چند هزار ساله ایران به عقب رانده شد. (قبادیان، ۱۳۹۲: ۱۲۳) در این دوران به ترتیب شیوه‌های اصفهانی و تهرانی جای خود را به شیوه‌های مدرن و نئوکلاسیک داد. عمده دغدغه نسل اول معماران معاصر ایران گرایش به معماری مدرنیسم اروپایی و ترویج آن در ایران دوره پهلوی بوده. (شایان و معمار دزفولی، ۱۳۹۳: ۱۰) در دوره معماری پهلوی اول بر اثر تحولات سیاسی و اجتماعی و اقتصادی اصول معماری طراحی تغییر کرد معماری پهلوی اول به سه سبک طبقه بندی می‌شود: اول معماری سنتی، دوم سبک بین‌المللی، سوم گرایش المان (اکسپرسیونیسم آرمانگرا). (جلیلی و اکبری، ۱۳۹۴: ۵) برای ساختمان سازی مسکونی، معماری سنتی نزدیک به دوره قاجاریه و بعداً در مایه طرح‌های ترکی سازی با طرح پیش ایران و با اختلاف سطح از سطح زمین استفاده از گچ بری و نقاشی‌های چشم نواز در طرح‌های سه اتاقه، پنج اتاقه معمول گردید. (پوراعتصامی، ۱۳۹۹: ۵۸) در دوران پهلوی دوم غرب‌گرایی مسئولان تراز اول کشور و گرایش آن‌ها به زندگی و افکار غربی و نیز سوق دادن افکار مردم به سمت آن، به همراه داشت. (زمرشیدی، ۱۳۹۰: ۶) این غرب‌گرایی بر بناهای مسکونی، اثر مستقیم گذارد تا جایی که اصل طراحی و محرمیت‌های فضاهای بیرونی و اندرونی، طرح‌های ترکی سازی، و طرح‌های اتاق سازی در اطراف حیاط دستخوش فراموشی و جایگزین آن ملاک‌های غرب پسندانه شد و سرانجام طراحی فضاهای مسکونی، به سوی بی

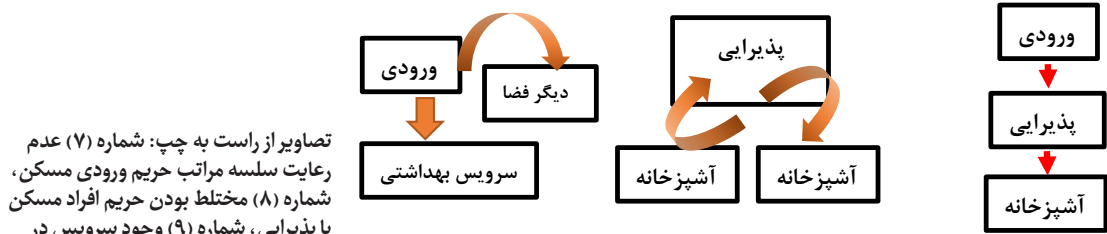
امکان‌سنجی بهره‌مندی از تجارب خانه‌های سنتی دزفول برای رعایت حریم سمعی بصری در واحدهای مسکونی معاصر
فاطمه جمشیدی نظر، عبدالله جاسمی، محمدعلی کاظم زاده رائف، صبا میردربیکوندی
صص ۲۲-۴۸

توجهی به خواسته‌ها و دیدگاه‌های باطنی مردم و به طور کلی به سوی بی‌هویتی کشیده شد. (پورااعتصامی، ۱۳۹۹: ۵۹) در این دوران معماران برجسته ایرانی از جمله، هوشنگ سیحون، علی سردار افخمی، نادر اردلان، کامران دیبا و حسین امانت‌گونه ای نوین از معماری مدرن ایرانی را بنا می‌نهند. قبادیان این نوع معماری را معماری نوگرایی ایرانی می‌نامد. (قبادیان، ۱۳۹۲: ۲۶۷-۲۶۵)

در بناهای مسکونی امروزه، تنوع در عملکرد فضاها بسیار کم، حس قلمرو ورود به یک فضای خصوصی متمایز از فضای عمومی وجود ندارد. نبود فضاهای نیمه باز و باز امکان تهویه طبیعی و حضور نور و باد را با کیفیت گذشته به حداقل کاهش داده. اغلب خانه‌های معاصر و امروزی از سیستم خنک‌کننده برای تعدیل گرما و از سیستم حرارت مرکزی برای گرم کردن استفاده می‌کنند و کمترین مسئولیت بر عهده سازمان فضایی خانه قرار دارد. امکانات زندگی آپارتمانی رابطه ساکنین با گل و گیاه و طبیعت را نیز به حداقل رسانده است. علاوه بر این در خانه‌های امروزی رفتار با فضا عموماً در دو زمینه مطرح است. رفتار با فضای باز خصوصی و آنچه حیاط نام گرفته و رفتار با فضای بسته خصوصی که قسمت ساخته شده بنا را شامل می‌شود. (نصراصفهانی، ۱۳۹۵: ۱۳) شکل مسکنی که از دیرباز مردم ترجیح می‌دادند خانه تک‌خانوار است. در قرن نوزدهم این شکل به طور غالب، مسکن یک طبقه حیاط دار بود. با تداوم فشار بر فضای شهری در اثر افزایش جمعیت ورود انواع مسکن غربی از جمله خانه‌های دو طبقه تراس دار و آپارتمان‌های چند طبقه، به پیدایش ریخت‌شناسی جدیدی از مسکن منجر شده است. واحدهای مسکونی عموماً کوچک‌ترند و فرهنگ آپارتمان‌نشینی گسترش یافته است. (مرادی و رستم‌پور، ۱۳۹۵: ۲ و ۴) اصل محرمیت و درونگرایی، در طول تاریخ معماری ایران، همیشه جایگاهی خاص و ویژه داشته است. درونگرایی در معماری، سبب شده بود تا معماران تزیینات داخلی را به تزیینات بیرونی ترجیح بدهند و کمتر به بیرون بنا توجهی می‌شد و در نهایت سادگی معماری بیرونی، ساخته می‌شد. برونگرایی از جمله ویژگی‌های معماری دوران پهلوی است و همین امر، معماری دوران پهلوی را با دوران قبل خود که قاجار بود، متفاوت می‌ساخت. (پورااعتصامی، ۱۳۹۹: ۶۰) پلان‌های معاصر، دو واحدی می‌باشند. در نمونه‌های معاصر، به دلیل حذف فضاهای باز از مرکز هندسی مسکن، الگوی خانه از درونگرا به الگوی برونگرا تغییر یافته است. در نمونه‌های معاصر، نکات متعددی در تعارض با سبک زندگی اسلامی قابل مشاهده است؛ نظیر مکان یابی آشپزخانه در مجاورت ورودی، مشرف بودن پذیرایی به آشپزخانه و غیره. موقعیت آشپزخانه بایستی رو به باد غالب منطقه نباشد در این صورت بوی غذا با شدت بیشتری به سمت واحدهای همسایه منتشر می‌شود. در مسکن معاصر ایرانی (به دلیل برونگرایی)، التزام به روایت فوق‌بسیار دشوار است. اما با توجه به تأکید زیادی که در آموزه‌های اسلامی بر حفظ حریم خصوصی اهل خانه شده است (به ویژه حریم بانوان و دختران)، فضای پذیرایی از مهمان نباید در بطن مسکن مکان یابی و بایستی موقعیت مکانی آن کاملاً از موقعیت مکانی فضاهای خصوصی‌تر (نظیر اتاق‌های خواب یا آشپزخانه) جدا باشد. امروزه در بسیاری از خانه‌های معاصر ایرانی (به ویژه در آپارتمان) پذیرایی در ارتباط مستقیم با آشپزخانه طراحی می‌شود. که این امر سبب می‌شود. حریم بانوی خانه مستحیل شود و تحت الشعاع پذیرایی قرار گیرد. ملاحظه می‌شود که مکان یابی سرویس بهداشتی در داخل خانه به طور تلویحی مذمت شده است اما در بسیاری از الگوهای مسکن معاصر ایرانی (آپارتمانی) این امر به موضوعی کاملاً رایج تبدیل شده

امکان‌سنجی بهره‌مندی از تجارب خانه‌های سنتی دزفول برای رعایت حریم سمعی بصری در واحدهای مسکونی معاصر
فاطمه جمشیدی نظر، عبدالله جاسمی، محمدعلی کاظم زاده رائف، صبا میردريکوندي
صص ۴۸-۳۲

که دلیل اصلی آن، عدم وجود فضای باز است. در بسیاری از گونه مسکن معاصر، سرویس در مکان‌هایی نظیر موقعیت‌های مجاور ورودی یا پذیرایی قرار دارد که کاملاً در معرض دید دیگران است. (رئبسی، ۱۳۹۵: ۱۲۶ و ۱۲۷ و ۱۲۸ و ۱۳) زیلاً در تصاویر به عدم رعایت حریم خانه مسکونی معاصر اشاره شده است:

تصاویر از راست به چپ: شماره (۷) عدم رعایت سلسه مراتب حریم ورودی مسکن، شماره (۸) مختلط بودن حریم افراد مسکن با پذیرایی، شماره (۹) وجود سرویس در مجاورت ورودی مسکن
برگرفته از منبع: (رئبسی، ۱۳۹۵: ۱۲۶ و ۱۲۷ و ۱۲۸ و ۱۳، تحلیل نگارندگان)

۳- معماری خانه سنتی دزفول با تأکید بر سبک، خصوصیات، همسازی با اقلیم و رعایت حریم

معماری سنتی دزفول در حد معنادار منطبق با شرایط محیطی، اقلیمی و فرهنگی شکل گرفته و دارای هویت خاص منطقه خود است. معماری بومی در سازگاری با اقلیم سخت آن منطقه به راهکارهای بسیار مناسبی رسیده است. (مصطفی زاده و صابر نژاد، ۱۳۹۶: ۲) از جلوه‌های معماری دزفول چگونگی حرکت انسان و گردش چشم بیننده است. این گردش عامل زمان را پیش می‌آورد. برای جلوگیری از گرما و حرارت در معماری دزفول از کوچه‌های باریک و ساباط‌ها برای ایجاد سایه بهره‌گرفته شده. استفاده از رنگ روشن کاهگل نیز به منظور بازتاب نور خورشید مورد استفاده بوده. و به دلیل ضریب انقباض و انبساط بالای آجر در برابر حرارت، به شکل‌های مختلف از آجرکاری در معماری دزفول استفاده شده است. (مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۶: ۴)

۳-۱- عناصر معماری خانه‌های سنتی دزفول با تأکید بر ویژگی‌های اقلیمی

فضاهای در خانه‌های دزفول را در چهار گروه فضاهای زیستی، واسطه‌ای، خدماتی و باز دسته‌بندی کرد. زیستی: فضاهایی که در شیوه زندگی سنتی، عملکردی چندگانه را پذیراست. فضاهایی چون نشیمن، پذیرایی، اتاق خواب، شبستان و شوادان. بسته به موقعیت قرارگیری فضا در واحد مسکونی، تناسبات و ابعاد آن، در زمان خاصی از شبانه روز مورد استفاده بودند. فضاهای واسطه‌ای: فضاهایی که کاملاً ارتباطی هستند و یا علاوه بر ارتباطی بودن، گاهی فضای زیستی هم محسوب می‌شدند. خدماتی: فضاهایی که عملکرد خدماتی دارند، خواه خدمات بهداشتی یا نگهداری وسایل یا آشپزی و غیره. آشپزخانه، انبار و طویله در این گروه قرار دارند. فضاهای باز: این فضاها ارتباط دهنده فضاهای واحد مسکونی به هم بوده در عین حال عملکرد زیستی و گاه خدماتی دارند. حیاط و بام در این گروه فضاها قرار می‌گیرند. (مهدوی نژاد، ۱۳۹۲: ۶۲ و ۶۳) در مسکن سنتی دزفول اقلیمی، اتاق‌ها خانه بسته به موقعیت زمین و نحوه ورود به خانه در هر جبهه ای می‌توانند قرار بگیرند، منتها بسته به جبهه قرارگیری، تمهیدات فضا برای مقابله با شرایط اقلیمی تفاوت می‌کند. در حالی که امکان ایجاد فضاهای تابستان و زمستان نشین از فضاهای رو به جبهه شمالی در تابستان استفاده می‌کردند و تعداد بازتسوها را به حداقل می‌رساندند تا میزان نفوذ گرما در کمترین حد باشد. (اصلاح چی و میردريکوندي، ۱۳۹۲: ۷)

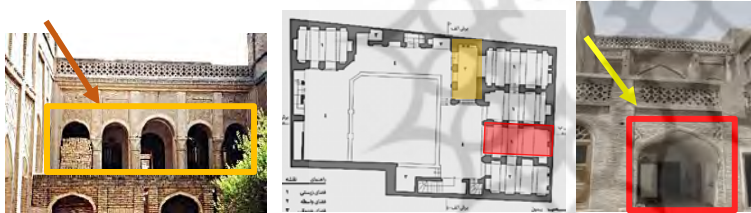
امکان‌سنجی بهره‌مندی از تجارب خانه‌های سنتی دزفول برای رعایت حریم سمعی بصری در واحدهای مسکونی معاصر
فاطمه جمشیدی نظر، عبدالله جاسمی، محمدعلی کاظم زاده رائف، صبا میردريکوندی
صص ۳۲-۴۸

نمودار شماره ۳- اجزای خانه در دزفول
(منبع: ستاری ساربانقلی، ۱۳۹۲: ۳)

۳-۱-۱- عناصر سایه انداز خانه های سنتی دزفول با معیار اقلیمی

یکی از راه‌های کنترل درجه حرارت فضاهای زیستی، ایجاد سایه روی جداره هاست، عناصر سایه انداز که هرکدام نقش به‌سزایی در بهبود شرایط سکونتی در بافت دارند. عنصر فضایی ایوان (تصویر ۱۰) در خانه‌های سنتی دزفول با توجه به اقلیم گرم و نیمه مرطوب این شهر، در جهت ایجاد سایه و جلوگیری از تابش مستقیم آفتاب به کارگرفته شده است. رواق با ستون‌های متنوع در جلو و ارتفاعی برابر سقف و عرضی کم دارد. رواق نیز از سه سوی بسته و از یک سوی باز و انسان را از تماس با بارش و تابش نور آفتاب مصون می‌دارد. خانه‌های دزفول از رواق (تصویر ۱۱) به عنوان پیش‌فضایی برای اتاق‌های جنبه شرقی و غربی و در معدودی از خانه‌ها به صورت فضای ارتباطی در طبقات میان فضاهای جنوبی و شمالی استفاده شده است. (تابان و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۷ و ۳۲)

تصویر ۱۰ (راست): ایوان (منبع: اصلاح چی میردريکوندی، ۱۳۹۲: ۷)

تصویر ۱۱ (وسط): جانمایی پلان (منبع: اصلاح چی میردريکوندی، ۱۳۹۲: ۱۰)

تصویر ۱۲ (چپ): رواق (منبع: تابان و همکاران، ۱۳۹۲: ۴۳)

(تحلیل: جاسمی، کاظم زاده رائف و میردريکوندی، ۱۳۹۹: ۸)

ریه یا جان پناه (تصویر ۱۳) دیواره آجری مشبک دست انداز بام است. ارتفاع دست انداز مشبک بام اکثراً دارای ارتفاعی است به بلندی یک قد و بام را به صورت حیاطی خصوصی و حجاب دار تبدیل می‌نماید. از طرفی مشبک بودن دیوارهای آجری عبور جریان هوا را ممکن می‌سازد. در خانه‌های دزفول از بام و پیش‌بام برای خوابیدن، زندگی کردن و به عنوان فضایی خدماتی در برخی از ماه‌ها استفاده می‌شده است. ایجاد سایبان بر روی پنجره‌ها از تابش مستقیم آفتاب به سطح پنجره جلوگیری کرده و در نتیجه حرارت ایجاد شده ناشی از تابش آفتاب در فضای پشت آن کاهش می‌یابد. سایبان‌ها (تصویر ۱۴) ممکن است اثرات گوناگونی از قبیل کنترل تابش مستقیم آفتاب به داخل، کنترل نور و تهویه طبیعی داشته باشند. (تابان و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۴ و ۳۵)

تصویر ۱۳ (راست): ریه (منبع: تابان و همکاران، ۱۳۹۶: ۴۴)

تصویر ۱۴ (وسط): جانمایی پلان (منبع: اصلاح چی و میردريکوندی، ۱۳۹۲: ۹)

تصویر ۱۵ (چپ): سایبان منبع: تابان و همکاران، ۱۳۹۲: ۴۳

(تحلیل: جاسمی، کاظم زاده رائف و میردريکوندی، ۱۳۹۹: ۸)

۲-۳- تزئینات خانه های سنتی دزفول

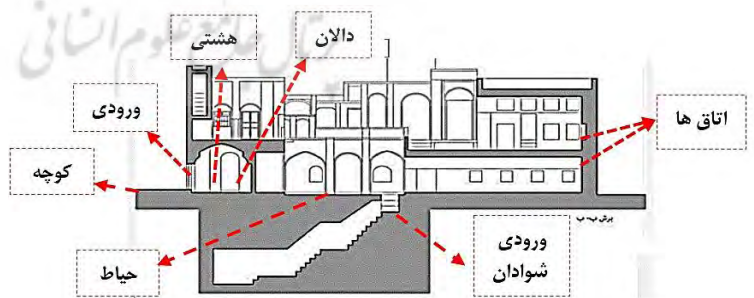
تزئینات معماری که به شکل های مختلف خود را در نما، ورودی ها، فضاهای داخلی و در عناصر و اجزای معماری بیان می کند، هویت و ارزش خود را همانند خود معماری، در مسیر تحول زیبایی شناسانه اش می نمایند. یکی از قدیم ترین مصالح ساختمانی که هم در سازه و ساختار و هم در تزئین ساختمان ها از آن استفاده می شود، آجر است. از آجر می توان در فضاها و اجزای معماری مانند دیوار، سقف، کف و درون بناها، پوشش گنبد، میل، منار، و... استفاده کرد. (مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۲۴)

تصویر شماره ۱۶: تزئینات آجری در خانه های سنتی دزفول (منبع: مومنی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۳۳ و ۱۳۴)

۳-۳- حریم در فضاهای خانه های سنتی دزفول

مذهب و فرهنگ شهر دزفول، نیاز به درون گرایی را در شخص و خانه ها ایجاد می کنند؛ از این رو، محرمیت از جمله مهم ترین عوامل در شکل گیری خانه های دزفول بوده است. در مسکن سنتی دزفول، اتاق های خانه، بسته به موقعیت زمین و نحوه ورود به خانه در هر جبهه ای می توانند قرار بگیرند؛ اتاق و ایوان غالباً در مجاورت هم قرار می گیرند و هر کدام یک جانب مشترک با حیاط دارند. (مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۲) معیارهای شکل دهی فضا در خانه ایرانی بر اساس رعایت حریم استوار است. حریم که خود انعکاس فضایی حرمت است، روابط فرد و جامعه را تنظیم می کند. حریم در حد فاصل خصوصی ترین خلوت ساکن در خانه تا عمومی ترین تجمع اهالی و خویشاوندان در خانه به صورت فضاهای بینابینی و متوالی معیار شکل دهنده مراتب فضایی خانه است. (حائری مازندرانی، ۱۳۸۸: ۱۱۸) سلسه مراتب فضایی در خانه سنتی درجات تغییر فضا از یک عرصه به عرصه دیگری می باشد. از عرصه کاملاً عمومی به عرصه کاملاً خصوصی، این مفهوم متضمن تفاوت میان درون و بیرون می باشد. این سلسه مراتب دسترسی ورود به اندرون، اغلب به شکل درگاه، در، هشتی، حیاط بیرونی و... می باشند. (ارمغان و ثروت جو، ۱۳۹۱: ۷)

تصویر شماره ۱۷: رعایت حریم در سلسه مراتب فضایی خانه های سنتی دزفول (منبع: اصلاح چی و میردریکوندی، ۱۳۹۲: ۹. تحلیل: جاسمی، کاظم زاده رائف و میردریکوندی، ۱۳۹۹: ۴)

۴- قابلیت الگودهی معماری خانه سنتی دزفول برای باز تعریف حریم در معماری

مسکن معاصر

۱-۴- حریم عرصه فعالیت های خصوصی و عمومی و فضاهای اندرونی و بیرونی

خانه های سنتی دزفول

انجام فعالیت های خانواده، هیچ فضایی به یک فعالیت اختصاص نمی یابد از هر

امکان‌سنجی بهره‌مندی از تجارب خانه‌های سنتی دزفول برای رعایت حریم سمعی بصری در واحدهای مسکونی معاصر، فاطمه جمشیدی نظر، عبدالله جاسمی، محمدعلی کاظم زاده رائف، صبا میردربیکوندی
صص ۲۲-۴۸

فضایی استفاده‌های متعددی در ساعات مختلف روز می‌شود. اندرونی، به فضایی گفته می‌شود که پشت فضای دیگر قرار و مخصوص زن و فرزند و خدمت‌گذاران و در کنار آن، بیرونی، به فضایی گفته می‌شود که در کنار اندرونی قرار می‌گیرد و مخصوص مهمانان مرد است. پلان خانه‌های سنتی دزفول، به دو بخش اندرونی و بیرونی قابل تفکیک و تقسیم هستند. بیرونی که در یک سطح قرار گرفته‌اند، از طریق ورودی و گاه از طریق یک فضای واسط (فضای نیمه باز، راهرو) و مانند آن، به هم ارتباط دارند. (مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۴)

تصویر ۱۸ (راست): حریم عرصه فضاهای خانه‌های دزفول

تصویر ۱۹ (چپ): حریم اجتماعی اندرونی و بیرونی خانه‌های دزفول

(منبع: اصلاح چی، میردربیکوندی، ۱۳۹۲: ۹ تحلیل نگارندگان)

۲-۴- رعایت حریم خصوصی در عناصر خانه‌های سنتی دزفول

۴-۲-۱- حریم بصری و صوتی (سمعی)

محرمیت بصری: محدود کردن دید دیگران به شخص را گویند. یکی از مشخصات ذاتی رفتار هرانسان آن که از شرایطی که دیگران بتوانند او را مشاهده کنند. بدون این که بفهمد اجتناب می‌کند. دید بصری می‌تواند توسط چیدمان مبلمان، دیوار حائل به وجود بیاید. محرمیت صوتی: با توجه به نوع کاربری بخش‌ها توسط عوامل زیادی صورت می‌گیرد: اندود داخلی سقف، مبلمان، تجهیزات و زمین. (مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۱) حریم شنیداری تنها شامل شنیده شدن نمی‌شود، بلکه بخش عمده‌ای از آن مسأله سرو صدا که تنها به زمان بیداری و هوشیاری مربوط نمی‌شود و در هنگام خواب نیز بسیار نامطلوب است. (نوش آبادی و هاشم پور، ۱۳۹۴: ۵)

۴-۲-۱-۱- جلو خان، ورودی، هشتی، دالان

یکی از عناصر مهمی که در بناهای سنتی و مسکونی شهر دزفول جلوخان است. علی‌رغم مقیاس کوچک آن در خانه‌های دزفول، نقش‌های متنوعی در روابط اجتماعی، تبیین حریم، تعریف ارتباط بین درون و برون و همچنین احترام به نقش و جایگاه مخاطب بر عهده دارد. در دو سوی جلوخان، غالباً سکوه‌های پیرنشین برای استراحت عابرین پیاده و انتظار مراجعه‌کننده به صاحب خانه طراحی شده‌اند. که نقش مؤثری در رعایت محریمیت خانه‌ها ایفا می‌نمایند. (مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۵) ورودی به عنوان واسطه میان بیرون و درون به گونه‌ای طراحی می‌شود تا از یک سو تمایز میان دو بخش را حفظ و از سوی دیگر آن را به یکدیگر پیوند دهد. ورودی، هم فرد را دعوت و هم ورود به حریم مستقلی را به او هشدار می‌دهد. در ورودی در حقیقت کنترل‌کننده ارتباط خارج و داخل بناست. (کاظم زاده رائف و میردربیکوندی، ۱۳۹۹: ۸۷) هشتی فضایی که در بسیاری از انواع فضاهای ورودی طراحی و ساخته می‌شده. در طراحی این فضا، به عنوان پیش فضای ورودی، تمهیداتی اندیشیده شده، از جمله به لحاظ بعد دینی (اصل محریمیت)، با باز شدن در منزل، دید مستقیم به داخل فضا خصوصی وجود ندارد. (مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۵)

نمودار شماره ۴. سلسله مراتب رعایت حریم در ورودی (کاظم زاده رائف و میردربیکوندی، ۱۳۹۹: ۸)

۴-۲-۱-۲- حیاط خانه

از آنجا که محرمیت داخل خانه به نوعی با چیدمان فضاها در داخل خانه در ارتباط است طراحی پلان خانه های سنتی ایران به گونه ای است که موضوع محرمیت در دو عرصه عمومی و عرصه خصوصی رعایت می شود. (ضرغامی و سادات، ۱۳۹۵: ۱۱۶)

امکان سنجی بهره‌مندی از تجارب خانه‌های سنتی دزفول برای رعایت حریم سمعی بصری در واحدهای مسکونی معاصر، فاطمه جمشیدی نظر، عبدالله جاسمی، محمدعلی کاظم زاده رائف، صبا میردریکوندی صص ۳۲-۴۸

تصویر شماره ۲: حیاط حد فاصل حریم دو عرصه عمومی و خصوصی خانه های سنتی دزفول (منبع: اصلاح چی، میردریکوندی، ۱۳۹۲: ۹، تحلیل نگارندگان)

تصویر شماره ۲۱: دید (نفوذ بصری) و صوت (نفوذ سمعی) در حیاط و از حیاط اندرون به اتاق های سنتی دزفول (منبع: اصلاح چی، میردریکوندی، ۱۳۹۲: ۹، تحلیل نگارندگان)

۴-۲-۱-۳- آستانه در و پنجره

برای حفظ محرمیت فضا، تا حد امکان در، نباید در راستای مستقیم با فضای داخلی قرار گیرد و در صورت قرارگیری، باید در به گونه ای شود که محرمیت حفظ شود. درهای ورودی فضاها کوتاه بوده و مشخص برای ورود به آن، نیاز به خم شدن دارد. خم شدن در فرهنگ ایران، نماد احترام بوده است و حرمت خانه حفظ می شود. علاوه بر این، دید فردی که بیرون ایستاده به اتاق بسیار محدود و محرمیت اتاق از بین نمی رود. پنجره های نمای بیرونی در خانه های مسلمانان در جهان اسلام اغلب کوچک و ساده هستند و در قسمت بالاتر از طبقه اول ساخته می شوند تا از اشراف عابرین به داخل جلوگیری شود. پنجره های کوچک تعبیه شده برای زیرزمین، علاوه بر تأمین نور محیط و تهویه هوا، محرمیت فضا را نیز حفظ می کنند. (مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۶)

تصویر ۲۲ (راست): آستانه کوتاه در، تصویر ۲۳ (وسط): ارتفاع آستانه، تصویر ۲۴ (چپ): نمونه پنجره های کنترل (زیرزمین) (منبع: مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۶)

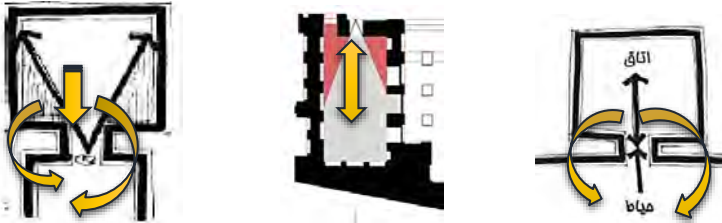

۴-۲-۱-۴- ایوان و اتاق

محرمیت در داخل خانه با سازماندهی و نحوه چیدمان فضاها در ارتباط است. در حوزه عمومی، وجود فضایی برای پذیرش و پذیرایی از مهمان ضروری است و هرگونه دسترسی سمعی و بصری میان فضای مهمان خانه و اتاق های اصلی خصوصی خانواده، مانند اتاق های خواب و ... باید کاملاً حفظ شود فضای ورودی در اینجا، رسالت خود را در تفکیک عرصه خصوصی خانه از عرصه عمومی با تعیین حریم و اضافه نمودن فضای میانی به خوبی به انجام می رساند. ایوان و پیش فضای ورودی - که در ابتدای اتاق در

امکان‌سنجی بهره‌مندی از تجارب خانه‌های سنتی دزفول برای رعایت حریم سمعی بصری در واحدهای مسکونی معاصر فاطمه جمشیدی نظر، عبدالله جاسمی، محمدعلی کاظم زاده رائف، صبا میردربکوندی
صص ۳۲-۴۸

نظر گرفته می‌شود- مانع از این می‌شود که شخص با قرار گرفتن در این محل، به تمام قسمت‌های اتاق دید داشته باشد و به نحوی محدودکننده دید شخص داخل شونده می‌باشد. (مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۷)

تصاویر شماره ۲۵ و ۲۶ و ۲۷: ایوان و سلسه مراتب فضایی، پیش ورودی و میزان دید (خطوط مشکی) و میزان نشنودها و صوت (خطوط زرد) که از ورودی بیشتر می‌باشد. (منبع: مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۷)

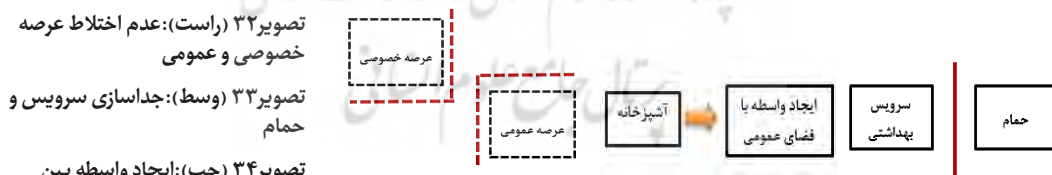
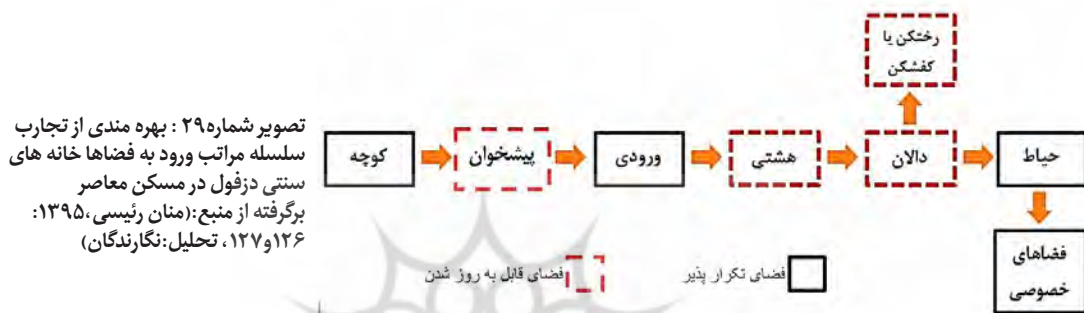
تصویر شماره ۲۸: دید (نقوذ بصری) و صوت (نقوذ سمعی) در اتاق‌های خانه‌های سنتی دزفول (منبع: اصلاح چی، میردربکوندی، ۱۳۹۲: ۹، تحلیل نگارندگان)

۳-۴- بهره‌مندی از تجارب خانه سنتی دزفول برای رعایت حریم سمعی بصری در معماری مسکن معاصر

اصل محرمیت به عنوان یک اصل حاکم بر تمامی شئون زندگی، به زیبایی در معماری سنتی ایران کالبد یافته و آثار و نتایج عمیقی در سازماندهی فضایی و نحوه قرارگیری عملکردهای گوناگون داشته است. که امروزه در معماری مدرن با بروز تکنولوژی‌ها و ضوابط جدید به فراموشی سپرده شده است. اما به فراموشی سپردن و در نظر نگرفتن آن به معنی نیازمند نبودن به آن نمی‌باشد. چراکه عوامل فرهنگی جزء جدایی‌ناپذیر جامعه می‌باشند. محرمیت از جمله عواملی است که معیارهای معماری و شهرسازی اسلامی را شکل می‌دهد و به عنوان یک اصل همراه این تمدن حرکت کرده است و نادیده گرفتن آن به عنوان نادیده گرفتن تعالیم اسلامی و معماری سنتی می‌باشد. در این راستا به منظور کشف اهمیت این عامل در جامعه کنونی، تعاریف، نقش و متغیرهای آن بررسی شده و در مناسبت با معماری مساکن گذشته و تطبیق مساکن جدید قرار می‌گیرد. (نوش آبادی و هاشم پور، ۱۳۹۴: ۲) اتاق‌ها به صورت مستقیم به فضای دیگر متصل نشوند و همراه با فضایی واسطه و میانی ارتباط حفظ شود. ۲. پنجره در مکانی قرار گیرد که حداقل دید به داخل را داشته باشد. در صورت نیاز می‌توان با مشبک کردن پنجره از دید آن کم کرد. ۳. ورودی‌ها به گونه‌ای طراحی شود که با فاصله از فضاهای خصوصی قرار گیرد و سلسله مراتب ورود به فضاها حفظ شود. ۴. ورودی اتاق‌ها به گونه‌ای طراحی شود که کم‌ترین میزان دید به داخل را داشته باشد. ۵. با ایجاد مانع در زاویه دید بیننده، ایجاد فاصله بین فضاها، و پیچیدگی روابط فضایی می‌توان محرمیت ایجاد کرد. (مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۶: ۹۰) به کمک نصب کرکره و سایه اندازها (مانند سایه اندازهای خانه‌های سنتی دزفول) در پنجره‌ها می‌توان

الگوی مجتمع های مدرن را با الگوهای مسکن سنتی در بعد محرمیت نزدیک تر کرد. (نوش آبادی و هاشم پور، ۱۳۹۴: ۱۴) موقعیت آشپزخانه بایستی رو به باد غالب منطقه نباشد زیرا در این صورت بوی غذا با شدت بیشتری به سمت واحدهای همسایه منتشر شود. در آموزه های اسلامی بر حفظ حریم خصوصی اهل خانه شده است (به ویژه حریم بانوان و دختران)، فضای پذیرایی از مهمان نباید در بطن مسکن مکان یابی شود و بایستی موقعیت مکانی آن کاملاً از موقعیت مکانی فضاهای خصوصی تر (نظیر اتاق های خواب یا آشپزخانه) جدا باشد. این مهم در مسکن سنتی ایرانی با جدا سازی اندرونی از بیرونی به خوبی رعایت می شده است. فضای پذیرایی بایستی ضمن آنکه در مجاورت ورودی منزل مکان یابی شود، مشرف به آشپزخانه نباشد که این مهم در بسیاری از پلان های مسکونی معاصر رعایت نمی شود. (منان رئیسی، ۱۳۹۵: ۱۲۶ و ۱۲۷)

امکان سنجی بهره مندی از تجارب خانه های سنتی دزفول برای رعایت حریم سمعی بصری در واحدهای مسکونی معاصر، فاطمه جمشیدی نظر، عبدالله جاسمی، محمدعلی کاظم زاده رائف، صبا میردربیکوندی
صص ۳۲-۴۸

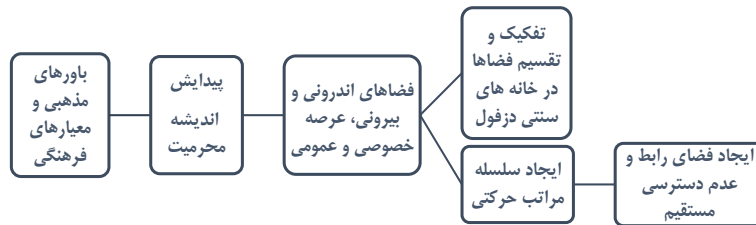

جمع بندی و نتیجه گیری

خانه های گذشته بر پایه ایجاد حداکثر محرمیت در فضاها شکل می گرفتند و مفاهیمی مانند سلسله مراتب و درون گرایی بر معماری خانه های سنتی حاکم بودند. در خانه های سنتی منجمله خانه های سنتی دزفول، محرمیت برای ساکنین، بسیار با اهمیت به شمار می رفته است و به این منظور عناصر کالبدی متعددی برای تأمین محرمیت در آن ها پیش بینی شده است. تأکید اسلام بر محرمیت و حجاب موجب شده که این مشخصه بر کلیه ابعاد اجتماعی و فرهنگی مسلمانان که یکی از نمودهای آن معماری است اثر گذارد. و نه تنها ضوابطی را به غیر از ضوابط عمومی بر خانه سنتی اعمال کند، بلکه به عنوان یکی از مهم ترین معیارهای طراحی و احداث فضاهای

امکان‌سنجی بهره‌مندی از تجارب خانه‌های سنتی دزفول برای رعایت حریم سمعی بصری در واحدهای مسکونی معاصر
فاطمه جمشیدی نظر، عبدالله جاسمی، محمدعلی کاظم زاده رائف، صبا میردربکوندی
صص ۲۲-۴۸

سکونتی به شمار بیاید. در این مقاله با بررسی حریم در معماری خانه‌های سنتی دزفول، تأثیر محرمیت و حریم در ساختار کلی فضاهای آن مورد بررسی قرار گرفت.

نمودار شماره (۵) حریم در معماری خانه‌های سنتی دزفول

غافل شدن از مبانی و مفاهیم معماری سنتی خاص هر منطقه، موجب ایجاد ناهنجاری و آسیب‌های فرهنگی در آن می‌گردد. با احیاء، استفاده از رویکردها و به روزرسانی الگوهای کالبدی معماری خانه‌های سنتی، می‌توان بسیاری از کیفیات فرهنگی - اجتماعی محیط زندگی را در مسکن امروزی ارتقاء داد. از این رو، با توجه به همخوانی رویه‌های تأثیرگذار و کیفیات فضایی - که به سبب توجه به محرمیت و درون‌گرایی ایجاد می‌شده است - الگوهایی به دست می‌آید. پژوهش حاضر، در پی زمینه‌های دستیابی به راهکارهای کالبدی قابل به روزرسانی مناسب، ناشی از تجارب خانه‌های سنتی دزفول برای رعایت حریم سمعی بصری در واحدهای مسکونی معاصر بوده است تا با بهره‌گیری از آن‌ها، واحدهای مسکونی نوین پایبند به اصول و مبانی فرهنگی معماری سنتی حاصل آید. یافته‌های حاصل از اطلاعات گردآوری شده، نشان می‌دهد در کنار شرایط اقلیمی شهر دزفول که الگوی درون‌گرایی خانه‌ها را سبب شده است، باورهای مذهبی و معیارهای فرهنگی از جمله اصول مهم و مؤثر در شکل‌گیری محرمیت در خانه‌های سنتی مورد مطالعه بوده است.

تجربه قابل کاربرد معاصر	راهکار حریم سمعی خانه سنتی	تجربه قابل کاربرد معاصر	راهکار حریم بصری خانه سنتی
۱-تجمیع فضاهای ساکت در یک سو و فضاهای دیگر در سوی دیگر ۲-تفکیک نشیمن خصوصی و عمومی، جهت جلوگیری از شلوغیها.	تفکیک فضاها بر اساس استفاده در روز و شب، کنترل صوتی و ایجاد آسایش برای خواب	۱-تفکیک نشیمن خصوصی و عمومی، ۲-تفکیک فضایی میزبان و میهمان	حفظ محرمیت و تفکیک بر اساس عرصه‌های عمومی تا خصوصی
۱- عایق بندی صوتی در دیواره‌های کتابخانه و اتاق کار ۲-جداسازی کاربری‌ها جهت جلوگیری صدای مزاحم	تفکیک فضاها بر اساس کاربری	۱-وجود فضایی در مقابل ورودی جهت کنترل دید ۲-استفاده از هشتی، دالان، رختکن ۳- استفاده از دیوار کوتاه با مشبک مقابل در ورودی.	کنترل اشراف به فضای ورودی خانه
۱- استفاده از لایه فضایی کم‌در بین خواب‌ها ۲-عایق بندی صوتی میان خواب‌ها	عدم اشراف میان اتاق‌های خواب در یک خانه	۱-جانمایی تفکیک شده اتاق والدین ۲-عدم دید مستقیم بین اتاق خواب‌ها ۳-عدم همراستا شدن خواب با فضا عمومی	عدم اشراف میان فضای خصوصی خانه
۱-عدم مجاورت سرویس با پذیرایی ۲-بسته بودن دیواره‌های آشپزخانه	وجود فضایی میان ورودی سرویس‌ها و فضاهای دیگر	۱-عدم ورود و خروج مستقیم به سرویس و کنترل بو و دید ۲-ایجاد پرده کرکه در مقابل این آشپزخانه	عدم اشراف به فضاهای آشپزخانه و خدماتی

جدول (۲) بهره‌مندی از تجارب خانه‌های سنتی دزفول برای رعایت حریم سمعی بصری در واحدهای مسکونی معاصر

منابع و مأخذ:

امکان‌سنجی بهره‌مندی از تجارب خانه‌های

سنّتی دزفول برای رعایت حریم سمعی

بصری در واحدهای مسکونی معاصر

فاطمه جمشیدی نظر، عبدالله جاسمی،

محمدعلی کاظم زاده رائف، صبا میردريکوندي

صص ۳۲-۴۸

۱. پیرنیا، محمد کریم (۱۳۸۳)، سبک شناسی معماری ایرانی، انتشارات سروش دانش، تهران.
۲. قبادیان، وحید (۱۳۹۲)، سبک شناسی و مبانی نظری در معماری معاصر ایران، تهران، علم معمار.
۳. بانی مسعود، امیر (۱۳۹۰)، معماری معاصر ایران، انتشارات هنر معماری قرن، تهران.
۴. مفیدی شمیرانی، سید مجید و همکاران (۱۳۹۶)، مسکن اجتماعی: تبلور هویت، فرهنگ و پایداری. انتشارات علم و معمار، تهران
۵. حائری مازندرانی، محمدرضا (۱۳۸۸)، خانه، فرهنگ، طبیعت: بررسی معماری خانه های تاریخی و معاصر، تهران: مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
۶. جاسمی، عبدالله و کاظم زاده رائف، محمدعلی و میردريکوندي، صبا، (۱۳۹۹)، بازشناسی نقش اقلیم در سازماندهی فضاهای معماری خانه های سنّتی دزفول با تأکید بر سطوح زیرزمینی، نمونه موردی: خانه سوزنگر. معماری سبز، دو ماهنامه علمی تخصصی پژوهش در هنر و علوم تخصصی.
۷. جاسمی، عبدالله و کاظم زاده رائف، محمدعلی و میردريکوندي، صبا، (۱۳۹۹)، امکان سنجی الگوپذیری از معماری زیرزمینی خانه های سنّتی دزفول در معماری مسکونی معاصر جغرافیای کوهپایه ای خوزستان، پژوهش در هنر و علوم انسانی، دو ماهنامه علمی تخصصی پژوهش در هنر و علوم تخصصی.
۸. جاسمی، عبدالله و کاظم زاده رائف، محمدعلی و میردريکوندي، صبا، (۱۳۹۹)، مقایسه تطبیقی تحلیلی جایگاه تزئینات در معماری سنّتی خانه در ایران و ژاپن، چهارمین کنفرانس بین المللی مطالعات مهندسی عمران، معماری، شهرسازی و محیط زیست در قرن ۲۱.
۹. کاظم زاده رائف، محمدعلی و میردريکوندي، صبا (۱۳۹۹) «نگرشی به نمود حریم خصوصی عناصر معماری در خانه های سنّتی ایران نمونه موردی: خانه رسولیان یزد» نخستین همایش ملی مسکن پایدار.
۱۰. ضرغامی اسماعیل و اشرف سادات (۱۳۹۶)، شاخصه ها معماری ایرانی اسلامی در مجموعه مسکونی دانشگاه تربیت دبیرجایی. تهران.
۱۱. رئیس، محمد منان، (۱۳۹۵)، تحلیل مکان یابی ریزفضاهای مسکن معاصر ایرانی مبتنی بر سبک زندگی اسلامی، نشریه علمی - پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران.
۱۲. پوراعتصامی، زهره، (۱۳۹۹) مقدمه ای بر تحلیل تأثیر نفوذ فرهنگی غرب بر معماری مسکونی معاصر ایران در دوران قاجار و پهلوی، پژوهش در هنر و علوم انسانی، دو ماهنامه علمی تخصصی پژوهش در هنر و علوم تخصصی شماره ۳ (پیاپی: ۶۲)
۱۳. زمرشیدی، حسین، (۱۳۹۰)، آموزه های معماری ایرانی و ساختمان سازی مسکونی از دوره قاجاریه تا امروز، فصلنامه شهر ایرانی اسلامی، علمی پژوهشی شماره سوم.
۱۴. وثیق، بهزاد (۱۳۸۸)، پشتونتی زاده، آزاده و بمانیان، محمدرضا (۱۳۸۸)، مکان و مسکن در منظر اسلام، پژوهش های میان رشته ای قرآن کریم، سال ۱، شماره ۳.
۱۵. نصر اصفهانی، نفیسه، (۱۳۹۵)، کنکاشی بر جایگاه فضاهای بینابینی در معماری مسکونی بررسی تطبیقی فضاهای بینابینی در مسکن تاریخی و معاصر ایران، سومین کنفرانس بین المللی پژوهشهای نوین در برلین-آلمان، عمران، معماری و شهرسازی
۱۶. مرادی، رسا و کاوه رستم پور، (۱۳۹۵)، تأثیر تغییر الگوی زندگی بر خانه های مسکونی در شهر اهواز، چهارمین همایش ملی الگوی معماری و شهرسازی اسلامی واحد نطنز.
۱۷. عبدالحسینی، جواد، (۱۳۹۷)، بررسی الگوی سنّتی خانه ایرانی و روش های همگون سازی مسکن، کنفرانس عمران، معماری و شهرسازی کشورهای جهان اسلام، ایران - تبریز، پایتخت گردشگری کشورهای اسلامی.
۱۸. عبدالحسینی، جواد، (۱۳۹۶)، بررسی الگوی خانه های تاریخی و محیط پیرامون آن برای به کارگیری، در طراحی مجتمع ها و خانه های معاصر، شهید بهشتی تهران، ایران.
۱۹. طاهری سرمد، فائزه و علیرضا عینی فر، آزاده شاهچراغی، (۱۳۹۸)، مقایسه تطبیقی گونه شناسی سازمان فضایی و عناصر کالبدی دوره های قاجار و پهلوی خانه های سنّتی شهر کرمانشاه، پژوهش های باستان شناسی ایران، شماره ۲۳، دوره نهم،
۲۰. بمانیان، محمدرضا و فهیمه یاری و صهیب دهقانی و سمانه بنی هاشمی، (۱۳۹۱)، خانه، مسکن والگوهای سنّتی در ایران عرضه عمومی و خصوصی در الگوی سنّتی معماری خانه های ایرانی، همایش ملی صدسال معماری و شهرسازی معاصر ایران.
۲۱. پیوسته گر، یعقوب و علی اکبر حیدری و مطهره اسلامی، (۱۳۹۶)، بازشناسی اصول پنج گانه استاد پیرنیا در معماری خانه های سنّتی ایران و تحلیل آن با استناد به منابع اعتقادی اسلامی مطالعه موردی: خانه های شهر یزد، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، سال هفتم، شماره بیست و هفتم.
۲۲. سرگزی، محمدعلی، (۱۳۹۲)، نشانه شناسی نقوش و تزئینات معماری اسلامی ایران، فصلنامه علمی- پژوهش هنرهای تجسمی نقش پایه، سال پنجم، شماره ۱۶.
۲۳. ابراهیمی، المیرا، (۱۳۸۹)، تزئینات معماری در خانه ایرانی نمونه موردی خانه های سنّتی زنجان، همایش منطقه ای خانه ایرانی.
۲۴. جلیلی، تورج و سروش اکبری، (۱۳۹۴)، بررسی تحولات پلانهای مسکونی از دوره قاجار تا پهلوی دوم، اولین کنفرانس سالانه پژوهش های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری.
۲۵. علی الحسینی، مهران و کرانی، نعیمه، (۱۳۹۱)، عوامل تأثیرگذار تحول مسکن از گذشته تا آینده، نشریه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۴۱
۲۶. مؤمنی، کورش و عطاریان، کورش و دیده بان، محمد و وصال، مریم، (۱۳۹۶)، محرمیت در معماری

امکان‌سنجی بهره‌مندی از تجارب خانه‌های سنتی دزفول برای رعایت حریم سمعی بصری در واحدهای مسکونی معاصر
فاطمه جمشیدی نظر، عبدالله جاسمی، محمدعلی کاظم زاده رائف، صبا میردربیکوندی
صص ۲۲-۴۸

- خانه های دزفول (مطالعه موردی: دوران قاجاریه) دوره جدید، سال ۱۰، شماره ۲، شماره پیاپی: ۲۰
۲۷. مؤمنی، کوروش و کوروش عطاریان، (۱۳۹۵) «بررسی تطبیقی ویژگی های تزئینات آجرکاری خانه آخوند ابوی خرمآباد و خانه سوزنگردزفول» فصلنامه علمی فنی هنری.
۲۸. شایان، حمیدرضا و معمار دزفولی، سجاد، (۱۳۹۳)، بررسی تطبیقی رویکردهای معماری معاصر ایران، بازشناسی نظریه در آثار سه نسل از معماران، نقش جهان / سال چهارم / شماره دو.
۲۹. مصطفی زاده، مهتاب و صابر نژاد، ژاله (۱۳۹۶) «اصول طراحی مسکن سنتی در اقلیم گرم و مرطوب (نمونه موردی شهر دزفول)»، سومین همایش ملی و سومین همایش بین المللی معماری، عمران و شهرسازی در آغاز هزاره سوم: تهران.
۳۰. اصلاح چی، علی و میردربیکوندی، صبا، (۱۳۹۲) «بررسی ساختار خانه های سنتی ایران (نمونه موردی خانه سوزنگردزفول)»، اولین همایش ملی معماری، مرمیت شهرسازی و محیط زیست پایدار.
۳۱. تابان، محسن و مهرکی زاده، محمد و نجاران، سارا، (۱۳۹۶)، «شناخت عناصر سایه انداز در مسکن سنتی دزفول» معماری و شهرسازی آرمان شهر، شماره ۲۷.
۳۲. ستاری ساریانقلی، حسن، (۱۳۹۲) «شوادان؛ شاخصه ای از اقتصاد مقاومتی در هنر معماری ایرانی» همایش ملی نقش سبک زندگی در اقتصاد مقاومتی.
۳۳. ارمغان، مهتاب و ثروت جو، حمید، (۱۳۹۱) «سازماندهی فضایی مسکن معاصر؛ بهره گیری از الگوهای معماری سنتی» همایش ملی صدسال معماری و شهرسازی معاصر ایران، سازمان نظام مهندسی ساختمان استان البرز.
۳۴. ریش سفیدنوش آبادی، سجاد و هاشم پور، پریسا، (۱۳۹۴)، معماری از دیدگاه محرمیت در مسکن معاصر ایران، همایش ملی معماری و شهرسازی ایرانی - اسلامی، دانشگاه پیام نور استان گیلان، مرکز رشت.
۳۵. کفشچیان مقدم، اصغر و منصوری، امیر و شمسی زاده ملکی، روح الله، (۱۳۹۲) بررسی تزئینات معماری سنتی ایران از منظر دیوار نگاری، نشریه هنرهای زیبا - هنرهای تجسمی دوره ۱۸، شماره ۳.
۳۶. مهدوی نژاد، محمدجواد؛ منصورپور، مجید و مسعودی نژاد، مصطفی، (۱۳۹۲) «جایگاه اقلیم در ترکیب بندی بناهای معاصر» مطالعه موردی: خانه های دوران قاجار در شهر دزفول» هویت شهر ۲۶.

